

Baudžiamoji teisė ir Baudžiamojo proceso teisė

Mokomoji medžiaga

Baudžiamoji teisė

Baudžiamosios teisės samprata. Nusikalstama veika

Baudžiamoji teisė - tai valstybės nustatytų teisės normų visuma, kurios uždraudžia veikas kaip nusikalstamas ir numato poveikio priemones, taikomas už šių draudimų nepaisymą.

Nusikalstama veika – tai pavojinga ir Baudžiamajame kodekse uždrausta veika. Ji skirstoma į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus.

Nusikaltimas yra ženkliai pavojingesnė veika, nei baudžiamasis nusižengimas, todėl už nusikaltimo padarymą yra numatyta laisvės atėmimo bausmė, be to, žmogus po nuteisimo už nusikaltimą yra laikomas teistu.

Baudžiamasis nusižengimas yra mažiau pavojinga veika ir už jos padarymą nėra galimybės skirti laisvės atėmimo bausmės, be to, baudžiamajo nusižengimo padarymas neužtraukia teistumo.

Nusikalstamos veikos sudėtis. Veikos kvalifikavimas.

Tam, jog būtų galima konstatuoti, kad žmogus padarė nusikalstamą veiką, reikia jo veiksmuose nustatyti visus būtinus nusikalstamos veikos sudėties požymius.

Nusikalstamos veikos sudėtis - tai visuma objektyvių ir subjektyvių požymių, kurie pavojingą veiką charakterizuoja kaip nusikalstamą.

Nusikalstamos veikos kvalifikavimas – tai gyvenimiškos situacijos teisinis įvertinimas, pasireiškiantis formalizuota skaičių kalba. Kvalifikavimo esmė ta, kad gyvenimiškas atvejis lyginamas su tam tikra BK specialiosios dalies norma ir tokio palyginimo rezultate daroma išvada, kad konkretus žmogaus elgesys atitinka arba neatitinka konkretaus nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties požymius.

Tarkim, jei yra nužudomas žmogus, nustatius visus būtinus nusikalstamos veikos sudėties požymius, veika kvalifikuojama pagal BK 129 str. 1 d.

Nusikalstamos veikos sudėties požymių rūšys

Nusikalstamos veikos sudėties požymiai yra skirstomi pagal du kriterijus.

Pagal požymių išraišką:

- **Objektyvieji** – kurie pasireiškia objektyvioje tikrovėje ir juos galima stebėti ar fiksuoti remiantis jusle.
- **Subjektyvieji** – kurie apibūdina vidinę nusikalstamos veikos pusę (mąstymo procesą). Jų nustatinėjimas ir įrodinėjimas yra sudėtingas procesas.

Pagal reikšmę įrodinėjimui:

- **Pagrindiniai** – kuriuos yra būtina nustatyti, norint veiką pripažinti nusikalstama, visais atvejais, nepriklausomai nuo to, ar šie požymiai aprašyti konkrečiame BK straipsnyje, ar ne.
- **Fakultatyvieji** - kuriuos yra būtina nustatyti, norint veiką pripažinti nusikalstama tik tais atvejais, kai jie yra aprašyti konkrečiame BK straipsnyje.

Nusikalstamos veikos sudėties požymiai:

Pagrindiniai objektyvieji: baudžiamojo įstatymo ginamos vertybės (objektas), pavojinga veika bei nusikalstamą veiką padariusio asmens amžius.

Fakultatyvieji objektyvieji: pavojingi padariniai, priežastinis ryšys tarp pavojingos veikos ir pavojingų padarinių, nusikalstamos veikos dalykas, nusikalstamos veikos padarymo laikas, vieta, įrankiai, priemonės, būdas ir aplinkybės, specialaus subjekto požymis.

Pagrindiniai subjektyvieji: kaltė, pakaltinamumas.

Fakultatyvieji subjektyvieji: tikslas, motyvas.

Taigi, norint asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, reikia nustatyti visus pagrindinius požymius ir tuos fakultatyvius požymius, kurie įtvirtinti straipsnyje. Štai, BK 178 str. („Vagystė“) numatyta: „Tas, kas pagrobė svetimą turtą“. Norint asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn už vagystę, reikia nustatyti šiuos požymius:

Pagrindinius:

- Objektą – nuosavybę;
- Pavojingą veiką – pagrobė;
- Kaltininko amžių – kaltininkas turi būti sulaukęs 14 metų;
- Pakaltinamumą – kaltininkas veikos darymo metu turi suvokti savo veiksmus ir juos valdyti;
- Kaltę – asmuo suvokė, kad grobia svetimą turtą ir nori taip daryti.

Fakultatyvius:

- Padarinius – savininkas neteko turto (išvada iš žodžio „pagrobė“) bei priežastinį ryšį;
- Dalyką – kad pagrobiamas yra turtas ir kad jis yra svetimas pagrobėjui.

Baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės

Gyvenime pasitaiko, kad nusikalstamą veiką išoriškai primenantis žmogaus elgesys (atitinkantis nusikalstamos veikos sudėties požymius) yra nebaudžiamas. Tai būna tada, kai šie veiksmai yra naudingi visuomenei. Tokie atvejai yra vadinami **baudžiamąją atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis**.

BK yra įtvirtintos šios baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės:

- **Būtinoji gintis;**
- **Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas;**
- **Profesinių pareigų vykdymas;**
- **Būtinasis reikalingumas;**
- **Teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas;**
- **Įsakymo vykdymas;**
- **Pateisinama profesinė ar ūkinė rizika;**
- **Mokslinis eksperimentas.**

Nusikalstamos veikos stadijos

BK beveik visos nusikalstamos veikos yra apibrėžtos kaip baigtos, tačiau tai nereiškia, kad baudžiamoji atsakomybė kyla tik visiškai užbaigus nusikalstamą veiką. Baudžiama yra ir tais atvejais, kai veiksmai atitinka kitas stadijas.

Baudžiamojoje teisėje yra išskiriamos trys stadijos:

- **Rengimasis padaryti nusikaltimą (BK 21 str.);**
- **Pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką (BK 22 str.);**
- **Baigta nusikalstama veika.**

Kartais pasitaiko tokių atvejų, kai apie ketinimą padaryti nusikalstamą veiką sužino pašalinis asmuo. Tai yra vadinama **tyčios iškėlimu aikštėn**. Tačiau tai nėra laikoma nusikalstamos veikos stadija ir paprastai baudžiamosios atsakomybės neužtraukia.

Bendrininkavimas padarant nusikalstamą veiką

Bendrininkavimas yra tada, kai yra nustatomi visi bendrininkavimo požymiai:

- **Dalyvauja du ar daugiau asmenų** – asmenys turi būti sulaukę tinkamo baudžiamajai atsakomybei amžiaus bei pakaltinami;
- **Veiksmų bendrumas** – kiekvienas iš bendrininkų atlieka veiksmus, kurie yra būtini ar palengvina nusikalstamos veikos padarymą;
- **Susitarimas** – turi būti susitariama dėl konkretaus nusikaltimo padarymo, be to, turi būti susitariama prieš nusikaltimo padarymą ar nusikaltimo darymo metu. Jei susitariama jau po nusikaltimo, tokia situacija bendrininkavimu nelaikoma. Jei vienas iš bendrininkų padaro kitą veiką nei buvo tartasi, tokia situacija yra laikoma bendrininko ekscesu;
- **Tyčia** – bendrininkai atsako tik už tyčines nusikalstamas veikas.

Bendrininkų rūšys ir bendrininkavimo formos

Baudžiamojoje teisėje yra išskiriamos šios **bendrininkų rūšys**:

- **Vykdytojas** (BK 24 str. 3 d.);
- **Organizatorius** (BK 24 str. 4 d.);
- **Kurstytojas** (BK 24 str. 5 d.);
- **Padėjėjas** (BK 24 str. 6 d.)

Taip pat yra išskiriamos ir **bendrininkavimo formos** (kuo sunkesnė (aukštesnis organizuotumo lygis) bendrininkavimo forma, tuo griežtesnė yra atsakomybė):

- **Bendrininkų grupė** (BK 25 str. 2 d.);
- **Organizuota grupė** (BK 25 str. 3 d.);
- **Nusikalstamas susivienijimas** (BK 25 str. 4 d.).

Ruošiantis olimpiadai yra aktualūs šie šaltiniai:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Suvestinė redakcija (2020-01-01 - 2020-04-30)). Prieiga per internetą:

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr>

(Atkreipti ypatingą dėmesį į šiuos straipsnius: BK 10-35 str. (bendroji dalis), BK 129-141 str. (nusikaltimai gyvybei ir sveikatai), BK 149-164 str. (seksualiniai nusikaltimai, nusikaltimai šeimai), BK 178-190 (turtiniai nusikaltimai)).

2. Piesliakas Vytautas. Lietuvos baudžiamoji teisė. Kn. 2. Aplinkybės, darančios įtaką baudžiamajai atsakomybei ir nusikalstamos veikos teisiniai padariniai: antroji knyga/Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Justitia, 2008. (Atkreipti ypatingą dėmesį į psl. 15-50).

BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖ

Kaip suprantamas baudžiamasis procesas?

Baudžiamasis procesas – valstybės įgaliotų institucijų bei pareigūnų ir kitų proceso dalyvių **veikla**,

kuri atsiranda dėl padarytos nusikalstamos veikos.

Pagrindinis įstatymas, reguliuojantis baudžiamąjį procesą Lietuvoje yra **Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (BPK).**

Baudžiamojo proceso metu specialios valstybės institucijos ir pareigūnai tiria nusikalstamas veikas, ieško ir randa jas įvykdžiusius asmenis, siekia juos teisingai nubausti ir kiek įmanoma atkurti nusikalstama veika pažeistas aukų teises.

Kaip vyksta baudžiamasis procesas?

Baudžiamasis procesas vyksta nuosekliai, tam tikrais etapais, kurios vadinamos stadijomis. Kiekviena baudžiamojo proceso stadija turi „šeimininką“, kuris sprendžia svarbiausius tos stadijos uždavinius.

Pagrindinės baudžiamojo proceso stadijos:

- (1) Ikiteisminis tyrimas**
- (2) Bylų procesas pirmosios instancijos teisme**
- (3) Bylų procesas apeliacinės instancijos teisme**
- (4) Nuosprendžio ir nutarties vykdymas**

Pirmoji stadija – ikiteisminis tyrimas

Ikiteisminį tyrimą vykdo ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras bei ikiteisminio tyrimo teisėjas (BPK 164 str.).

Pagrindinis ikiteisminio tyrimo stadijos „šeimininkas“ yra prokuroras, kuris organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja. Jis nustato, kokie ikiteisminio tyrimo pareigūnai atliks ikiteisminį tyrimą. Kartais ir pats prokuroras gali atlikti ikiteisminį tyrimą.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnai surenka duomenis apie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, asmenis padariusius nusikalstamą veiką, padarytą žalą ir pan.

Ikiteisminio tyrimo teisėjai atlieka tik tam tikrus ikiteisminio tyrimo veiksmus, kurie nurodyti Baudžiamojo proceso kodekse. Pavyzdžiui, paskiria įtariamajam suėmimą, apklausia nepilnametį liudytoją ir t.t.

Ikiteisminio tyrimo metu nustatoma, ar buvo padaryta nusikalstama veika, ar ne. Jei nusikalstama veika buvo padaryta, ieškoma ją padariusio asmens.

Ikiteisminio tyrimo metu atliekami įvairūs proceso veiksmai, kurie padeda iširti nusikalstamą veiką. Pavyzdžiui, apklausiami liudytojai, nukentėjusieji, tiriami pėdsakai, dokumentai, daiktai, gali būti atliekami net eksperimentai ir pan.

Antroji stadija - bylų procesas pirmosios instancijos teisme

Svarbiausias šios stadijos „šeimininkas“ yra teisėjas, kuris nagrinėja ir išsprendžia baudžiamąją bylą. Baudžiamąją bylą gali nagrinėti vienas teisėjas arba teisėjų kolegija.

Teisėjas ištiria visus byloje surinktus duomenis: apklausia kaltinamąjį, liudytojus, nukentėjusiuosius, apžiūri surinktus daiktinius įrodymus, įvairius dokumentus, atlieka kitus reikalingus proceso veiksmus.

Išnagrinėjęs bylą, teisėjas priima sprendimą dėl nusikalstamą veiką padariusio asmens pripažinimo kaltu ir bausmės jam paskyrimo arba asmens išteisinimo.

Be teisėjo byloje dalyvauja kaltintojas ir gynėjas.

Byloje kaltinimą paprastai palaiko prokuroras. Jis įrodinėja, kad teisme buvo pateikta pakankamai įrodymų dėl kaltinamojo kaltumo ir pasiūlo jam bausmę, nurodo jos dydį.

Gynėjas siekia kaltinimą paneigti arba atskleisti ir išaiškinti kaltinamąjį teisinančias ar jo atsakomybę švelninančias aplinkybes.

Trečioji stadija - bylų procesas apeliacinės instancijos teisme

Priimtas teismo nuosprendis įsiteisėja, t.y. turi būti vykdomas ne iš karto. **Per 20 d. nuo nuosprendžio paskelbimo gali būti paduodamas apeliacinis skundas.**

Apeliacinius skundus turi teisę paduoti prokuroras, nuteistasis, jo gynėjas ir atstovas pagal įstatymą, nukentėjusysis ir jo atstovas ir kiti proceso dalyviai, išvardinti BPK 312 straipsnyje.

Baudžiamąsias bylas apeliacine tvarka nagrinėja apygardų teismai kaip apeliacinė instancija ir Lietuvos apeliacinis teismas.

Apygardos teismas apeliacine tvarka nagrinėja apylinkės teisme išnagrinėtas bylas.

Lietuvos apeliacinis teismas apeliacine tvarka nagrinėja pirmąją instanciją apygardos teisme išnagrinėtas bylas.

Apeliacinės instancijos teisme baudžiamoji byla patikrinama dar kartą, ar ji buvo išnagrinėta laikantis įstatymų reikalavimų, ar ištirtos visos svarbios aplinkybės, ar pagrįstai priimtas nuosprendis.

Jei nustatoma, kad buvo padaryta klaidų, apeliacinės instancijos teismas pakeičia nuosprendį.

Ketvirtoji stadija - nuosprendžio ir nutarties vykdymas

Šioje stadijoje **teismas nurodo įsiteisėjusį nuosprendį vykdyti** ir sprendžia kitus su nuosprendžio vykdymu susijusius klausimus.

BPK 336 straipsnis. Nuosprendžio įsiteisėjimas:

Pirmosios instancijos teismo nuosprendis įsiteisėja, jei pasibaigus apeliacinio skundo padavimo terminui jis nėra apskųstas.

Jei paduotas apeliacinis skundas, pirmosios instancijos teismo nuosprendis įsiteisėja nuo apeliacinės instancijos teismo sprendimo paskelbimo dienos.

Apeliacinės instancijos teismo nuosprendis ir nutartis įsiteisėja nuo jų paskelbimo dienos.

Svarbiausi baudžiamojo proceso dalyviai

Įtariamasis (BPK 21 str.)

Įtariamasis yra ikiteisminio tyrimo dalyvis.

Įtariamuoju laikomas asmuo:

- 1) sulaikytas įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką,
- 2) asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtariamasis,
- 3) į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas pranešimas apie įtarimą.
- 4) kai asmuo slapstosi ar jo buvimo vieta nežinoma, įtariamuoju jis pripažįstamas prokuroro nutarimu ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, o neatidėliotinais atvejais – ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu.

Svarbiausios įtariamojo teisės (BPK 21 str. 4 d.):

**gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį, žinoti, kuo jis įtariamasis;
nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento turėti gynėją;**

gauti vertimą žodžiu ir raštu;

informuoti konsulines įstaigas ir vieną asmenį;

gauti skubią medicinos pagalbą;

žinoti maksimalų terminą, kiek valandų (dienų) gali būti ribojama jo laisvė iki bylos nagrinėjimo teisminėje institucijoje pradžios;

duoti parodymus;

tylėti ir (ar) atsisakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką;

pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus;

pateikti prašymus;

pareikšti nušalinimus;

susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga;

apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus;

būti lydimas atstovo pagal įstatymą teismo posėdžiuose ir atliekant kitus proceso veiksmus, taip pat teisę į privatumo apsaugą, kai įtariamasis yra nepilnametis.

Kaltinamasis (BPK 22 str.)

Kaltinamasis yra nagrinėjimo teisme dalyvis.

Kaltinamasis yra asmuo, dėl kurio

yra prokuroro priimtas kaltinamasis aktas (surašomas pabaigus ikiteisminį tyrimą)

arba prokuroro pareiškimas nubausti asmenį teismo baudžiamojo įsakymo tvarka (procesas vyksta supaprastintai – nėra įprasto teismo nagrinėjimo),

taip pat asmuo, prieš kurį teisme nagrinėjama byla pagreitinto proceso tvarka (nėra įprasto ikiteisminio tyrimo, ikiteisminis tyrimas gali trukti iki 14 d.; bylos aplinkybės yra labai aiškios).

Svarbiausios kaltinamojo teisės (BPK 22 str. 2 d.):

- gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį, žinoti, kuo jis kaltinamas, ir gauti kaltinamojo akto nuorašą;**
- susipažinti teisme su byla;**
- nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus arba nuorašus;**
- turėti gynėją;**
- gauti vertimą žodžiu ir raštu;**
- informuoti konsulines įstaigas ir vieną asmenį;**
- gauti skubią medicinos pagalbą;**
- pateikti prašymus;**
- pareikšti nušalinimus;**
- teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant;**
- nagrinėjimo teisme metu duoti parodymus ir užduoti klausimus;**
- duoti paaiškinimus apie teismo tiriamas bylos aplinkybes ir pareikšti savo nuomonę dėl kitų nagrinėjimo teisme dalyvių pareikštų prašymų;**
- tylėti ir (ar) atsisakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką;**
- dalyvauti baigiamosiose kalbose, kai nėra gynėjo;**
- kreiptis į teismą paskutiniu žodžiu;**
- apskusti teismo nuosprendį ir nutartis;**
- būti lydimas atstovo pagal įstatymą teismo posėdžiuose ir atliekant kitus proceso veiksmus, taip pat teisę į privatumo apsaugą, kai kaltinamasis yra nepilnametis.**

Nukentėjusysis (BPK 28 str.)

Nukentėjusysis yra fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos.

Asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi.

BPK 38 straipsnis. Šeimos nariai

Asmens šeimos nariais laikomi kartu su tuo asmeniu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos, arba asmuo, su kuriuo tas asmuo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka susitarė sudaryti santuoką, taip pat sutuoktinio tėvai, buvę sutuoktiniai.

BPK 15 straipsnis. Artimieji giminaičiai

Artimieji giminaičiai yra Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 248 straipsnio 1 dalyje nurodyti asmenys: tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai ir vaikaičiai.

Svarbiausios nukentėjusiojo teisės (BPK 28 str. 2 d.):

- gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį;
- teikti įrodymus;
- pateikti prašymus;
- pareikšti nušalinimus;
- dalyvauti vertinant jo specialius apsaugos poreikius;
- ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla;
- dalyvauti bylą nagrinėjant teisme;
- apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus, taip pat apskųsti teismo nuosprendį ar nutartį;
- pasakyti baigiamąją kalbą.

Liudytojas (BPK 78 str.)

Asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių.

Įtariamojo ir kaltinamojo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai gali neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus (BPK 82 str. 2 d.).

Svarbiausios liudytojo teisės (BPK 81 str.):

duoti parodymus savo gimtąja kalba ir naudotis vertėjo paslaugomis, jei apklausa vyksta jam nesuprantama kalba;

susipažinti su savo parodymų protokolu ir daryti jame pakeitimus bei pataisas;

prašyti, kad būtų daromi jo parodymų garso ir vaizdo įrašai;

pats surašyti parodymus;

įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka prašyti taikyti jam apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones;

gauti turėtų išlaidų atlyginimą;

turėti atstovą.

Ruošiantis olimpiadai yra aktualūs šie šaltiniai:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (Suvestinė redakcija (2020-01-01 - 2020-06-30)) Prieiga per internetą:

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777/asr>

2. Ažubalytė, R., Jurka, R., Zajančauskienė, J. Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis. I knyga. Vilnius: Registrų centras, 2016. P. 11-13; 41-50; 174-233.

3. Teisė kiekvienam. Sudarytojai: Ričardas Totoraitis, Rima Ažubalytė. Vilnius: Kronta, 2003. P. 98-132.

